özgürlük araştırmaları

LİBERAL PERSPEKTİF YORUM
SAYI: 14, NİSAN 2020

CORONA İÇİN KAPİTALİZMİ YAKMAK

Prof. Dr. Bican Şahin

FRIEDRICH NAUMANN FOUNDATION For Freedom.
Türkiye

özgürlük araştırmaları

LİBERAL PERSPEKTİF YORUM

Sayı: 14, Nisan 2020

CORONA İÇİN KAPİTALİZMİ YAKMAK

Prof. Dr. Bican Şahin

© Prof. Dr. Bican Şahin
© Özgürlük Araştırmaları Derneği, 2020

Bu çalışmadaki görüşler yazara aittir ve Özgürlük Araştırmaları Derneği'nin kurumsal görüşünü yansıtmaz.

Bu çalışma Friedrich Naumann Vakfı'nın katkılarıyla hazırlanmıştır.

Özgürlük Araştırmaları Derneği

Turgut Reis Cad. No: 15/4, Mebusevleri, Çankaya, Ankara

(312) 213 24 00 www.oad.org.tr info@oad.org.tr

ozgurlukarastirmalari ozgurlukar

Tasarım ve Dizgi:
Serbest Kitaplar
serbestkitaplar.com

Prof. Dr. Bican Şahin

1993 yılında Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlamıştır. Doktorasını 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde "The Contributions of Plato and Aristotle to the Development of the Concept of Toleration/Platon ve Aristoteles'in Hoşgörü Fikrinin Gelişimine Katkıları" başlıklı teziyle University of Maryland, College Park'da tamamlamıştır. Araştırma konuları arasında liberal siyaset felsefesi, liberal demokrasi ve İslam arasındaki ilişki ve Türkiye'de devlet-sivil toplum ilişkisi gibi konular yer almaktadır. Şahin'in ABD'de yayınlanmış Toleration: The Liberal Virtue (Lexington Books, 2010) (Hoşgörü: Liberal Erdem) adlı İngilizce eserinin yanı sıra pek çok Türkçe ve İngilizce makale, kitap bölümü ve derleme eseri bulunmaktadır. Prof. Dr. Bican Şahin Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Şahin halen Özgürlük Araştırmaları Derneği'nin Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

Giriş 5

Kapitalizm versus Covid-19 6

Sonuç 13

Kaynakça 14

GİRİŞ

İnsanlık tarihi bir var olma, hayatta kalma mücadelesi tarihi olarak okunabilir. İlk günden bu yana bireyin hayatına yönelen tehditlerin bir kısmı doğalken bir kısmı da insan eyleminin sonucudur. İnsanlar açlık, soğuk, hastalık, sel, yıldırım, çığ ve yırtıcı hayvanlar gibi doğal afet ve tehditlerin yanı sıra diğer insanların saldırılarına karşı da kendilerini korumak için çabaladılar. İnsanlık bu tehditlerin hiçbirisine karşı mutlak bir zafer kazanamamakla beraber, insan soyunun bugüne kadar gelebilmiş olmasının da gösterdiği gibi bu düşmanlar karşısında görece başarılı olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. İlk insanlar her gün bir ölüm kalım savaşı verirken, onların torunları olan bizler çok daha güvenli hayatlar sürmekteyiz.

Bu yazıda, bu tehditlerden birisine, salgın hastalık tehdidi üzerine odaklanacağım. Bugünlerde tüm dünyamızı etkisi altına alan Covid-19 salgınının da bize hatırlattığı gibi, insanlık doğanın hayatına yönelttiği salgın hastalık tehdidini tamamıyla alt etmiş değildir. Çin'in Wuhan kentinde 2019 yılının sonuna doğru ortaya çıkan salgın bugün (19 Nisan 2020) tüm dünyaya yayılıp 2,5 milyon civarında kişinin hastalanmasına ve 160.000'den fazla kişinin de hayatını kaybetmesine neden oldu. Uzmanlar, bulaşıcılığı çok yüksek olan bu sinsi virüse karşı bir aşının geliştirilmesinin 12 ile 18 ay arası zaman alabileceğini tahmin etmekteler. Dolayısıyla, önümüzdeki günlerde insanlığı daha karamsar bir tablonun beklediğini söylemek felaket tellallığı yapmak olarak görülmemeli.

“Akşam yemeğimizi soframızda bulmamızın sebebi, kasabın; biracının veya fırıncının cömertliğinden değil, onların kendi çıkarlarına olan düşkünlüğündendir.”

Doğal olarak salgının nedenleri ve nasıl mücadele edilmesi gerektiğine ilişkin tartışmalar da gündemimizin merkezine oturdu. Bir sosyal bilimci olarak benim özellikle ilgimi çeken, Covid-19 salgını ile kapitalizm arasında kurulan olumsuz ilişkiye dair tartışma oldu. Buna göre, Covid-19’un ortaya çıkmasının nedeni kapitalizmdir. Doymak bilmeyen açgözlülüğü nedeniyle kapitalist sistem doğayı acımasızca talan etmiş, onun dengesini bozmuş ve bu salgının doğmasına neden olmuştur. Bir başka argüman, kapitalist sistemin üretim çarklarını durdurmamak adına karantinaları engellediği ve böylece emekçi sınıfı gözden çıkardığı iddiasındadır. Bu argümana göre, kapitalist elitler ve onların siyasetteki temsilcileri yaşlı nüfusu ve emekçileri gözden çıkarmıştır. Bu durum karşısında yapılması gereken kapitalist sisteme son vermek, ulusal ve uluslararası düzeyde komünist/sosyalist/kolektivist bir düzene geçmektir (örneğin Slavoj Zizek). Bu kadar radikal olmayanlar ise başta sağlık, enerji, ulaşım, haberleşme gibi temel sektörlerin kamusallaştırılmasını, 1980’lerden beri uygulanmakta olan “neo-liberal” politikaların tersine çevrilmesini önermektedirler.

KAPİTALİZM VERSUS COVİD-19

Kapitalizme yöneltilen bu eleştirilerin haklılığını tartmak için öncelikle kapitalizmin ne olduğunu ortaya koyalım. Kapitalizm, insanların beslenme, barınma, ulaşım, haberleşme, sağlık ve eğlence gibi gereksinimlerini karşılamak için ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlerin üretilmesine hizmet eden bir ekonomik sistemdir. Bu sistemde, emek, sermaye ve toprak gibi üretim faktörleri özel mülkiyettedir. İnsanların ihtiyaç duydukları mal ve hizmetler, özel girişimciler tarafından üretilirler. Özel girişimcileri, bu mal ve hizmetleri üretmeye yönlendiren şey onların hayırseverlik duyguları değil kâr arayışıdır. Ekonomi biliminin kurucusu Adam Smith bunu şöyle ifade eder: “Akşam yemeğimizi soframızda bulmamızın sebebi, kasabın; biracının veya fırıncının cömertliğinden değil, onların kendi çıkarlarına olan düşkünlüğündendir.”*

Kapitalist ekonomik modelde üretim faktörlerinin, farklı ihtiyaçlar arasında dağılımını (kaynak tahsisi) “fiyat mekanizması” gerçekleştirir. Buna göre, bir ekonomide mal ve hizmetlerin değerini belirleyen şey, o mal veya hizmeti tüketen bireylerin bundan elde ettikleri tatmin/faydadır (sübjektif fayda de-

* Adam Smith, *The Wealth of Nations*, first published in 1776, Edited and with an Introduction, Notes, Marginal Summary, and Index by Edwin Cannan, (the University of Chicago Press, 1976)

özgürlük araştırmaları

ğer teorisi). Bireyler ihtiyaçlarını tatmin eden mal ve hizmetleri talep ederken, fayda almadıkları mal ve hizmetlerden uzak dururlar. Böylece piyasada belli mal ve hizmetlere yönelik bir talep oluşur. Kâr güdüsüyle hareket eden girişimciler bu talebi karşılamak üzere piyasaya mal ve hizmet arzında bulunurlar. Piyasada, talep ve arzın karşılıklı etkileşimi neticesinde fiyatlar doğar. Bu fiyatlar, girişimcilere hangi mal ve hizmetleri üretmeleri gerektiği konusunda yol gösterir. Bir malın veya hizmetin fiyatının yüksek olması piyasada o mala yönelik yüksek bir talep ve yetersiz bir arz olduğu mesajını verir. Kâr elde etmek isteyen girişimciler derhal o alana yönelip oradaki talebi karşılamak üzere mal ve hizmet arz ederler. Böylece, aslında hiç niyet etmemiş olsalar da, girişimciler kendi çıkarlarının peşinden koşarken tüketicilerin ihtiyaçlarını tatmin etmiş, toplumun yararını sağlamış olurlar.

Kapitalist ekonomi modelinde devlete düşen görev, iç ve dış güvenlik (polis ve ordu), adalet (yargı) ve tüketiciler ve üreticilerin etkileşimlerine ortam sunan kurumsal düzenlemeleri yapmaktır. Bu çerçevede, kapitalist bir ekonomide devletin para arzını ve fiyat istikrarını sağlamak, rekabetin devamlılığını temin etmek gibi düzenleyici görevlerinin ötesinde üretici bir görevi bulunmamaktadır. Bu ekonomi modeli 19. yüzyıl İngiltere'sinde ilk olarak olgunlaşmış, oradan dünyaya yayılmıştır. Kapitalist ekonomi modeli, insan ihtiyaçlarını tatmin etme hususunda kendisinden önce gelen üretim biçimlerinden çok daha başarılı olmuştur.

Devletin piyasaya müdahale etmesinin gerekçelendirilmesinde sıklıkla başvurulan bir kavram piyasa başarısızlığıdır (market failure). Piyasa başarısızlığı genel olarak piyasada kaynakların mal ve hizmetlerin üretiminde Pareto optimal olarak tahsis edilemediği durumlara verilen addır. Bireylerin rasyonel davranarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği kimi durumlarda toplumsal açıdan olumsuz sonuçlar doğabilmektedir. Piyasa başarısızlıklarını telafi etmek için başvurulan bir yöntem devlet müdahalesidir. Devlet vergilendirme, teşvikler, sübvansiyonlar ve regülasyonlarla piyasalara müdahale ederek Pareto optimal durumu yaratmaya çalışır. Bu yaklaşımı eleştirenler ise piyasa karşısında devletin başarısızlığı (state failure) kavramını öne sürmektedir. Piyasa başarısızlıklarına sıkça verilen örnekler arasında savunma gibi kamu mallarının üretiminde piyasanın başarılı olamaması, tekelleşme ve dışsallıklar yer almaktadır. Bu durumu dışsallıklardan vereceğimiz bir örnekle açalım. Dışsallıklar negatif ve pozitif olmak üzere iki türlüdür. Negatif dışsallıkta, üreticilerin maliyetlerini üçüncü kişilere ödetmesi söz konusudur. Örneğin bir fabrikanın arıtma

tesisi kurmayıp atıklarını doğrudan yakındaki nehre akıtması durumunda maliyetlerin bir kısmı o fabrikanın ürünlerini tüketen kişiler tarafından değil ama nehrin kirlenmesinden olumsuz etkilenenler tarafından karşılanmaktadır. Pozitif dışsallığa bir örnek, kamu tarafından sağlanan eğitim sayesinde ortaya çıkan nitelikli işgücünden işletmelerin bunun yaratılmasına katkı vermemelerine rağmen istifade etmeleri verilebilir.

Kapitalizme alternatif bir model yine 19. yüzyılda yaşamış Alman politik ekonomist Karl Marx tarafından ortaya konmuştur. Marx'ın bilimsel sosyalizm olarak isimlendirdiği bu modelde üretim araçları üzerinde kolektif mülkiyet söz konusudur. Marx'a göre, bir malın veya hizmetin değerini yaratan, tüketicilerin elde ettiği fayda olmayıp, o mal veya hizmetin üretimine harcanan emek miktarıdır (emek-değer teorisi). Değeri yaratan emek ise tüm değerin sahibi de emekçiler olmalıdır. Bu sistemde kaynak tahsisini yapan bir fiyat mekanizması olmayıp, üretim faktörlerinin farklı ihtiyaçlar arasında tahsisini planlama mekanizması yapar. Bu nedenle, bu ekonomi modeline planlı ekonomi veya kumanda ekonomisi de denir. İhtiyaç duyulan mallar ve hizmetlerin hangilerinin üretileceğine bu sistemde planlama memurları karar verir. Bu ekonomi modeli yıkılana değin Sovyetler Birliği'nde ve Mao Zedong'un ölümüne kadar Çin Halk Cumhuriyeti'nde uygulandı.

Kapitalizmin 19. yüzyıl İngiltere'sindeki kusurlarına bakarak Karl Marx'ın geliştirdiği sosyalist/komünist ekonomi modeli uygulandığı ülkelerde istenilen sonuçları doğuramadı. Bu sistem gerek Sovyetler Birliği ve gerekse de Çin'in ağır sanayi hamlesi yapmalarına imkân tanımakla birlikte onların birer refah toplumu olma hayallerine hizmet etmemiştir. Üstelik sanayileşme çok büyük insani maliyet pahasına gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği'nde Stalin dönemi daha II. Dünya Savaşı'ndan önce milyonlarca insanın Gulag adı verilen çalışma kamplarında yok olmasına şahitlik etmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nde Mao'nun 1958-62 yılları arasında uyguladığı "İleri Doğru Büyük Atılım" programı uygulanan yanlış kalkınma modeli nedeniyle Büyük Çin Kıtlığı'na neden olmuş ve değişik hesaplamalara göre 18 ile 45 milyon arasında insanın açlıktan ölümüne sebep olmuştur. [*] Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında çöküşünün ardından Rusya sosyalist kumanda ekonomisi modelini terk etmiştir. Çin'de ise Mao'nun ölümünden sonra 1978'de

* Büyük Çin Kıtlığı'nın uzun vadeli ekonomik etkileri hakkında bkz. Elizabeth Gooch,Estimating the Long-Term Impact of the Great Chinese Famine (1959–61) on Modern China, *World Development*, Volume 89, 2017, Pages 140-151.

iktidara gelen Deng Xiaoping, aşamalı olarak kapitalist ekonomi modeline yer açmıştır. Bu ekonomi modelinin uygulandığı ülkeler ekonomik açıdan büyük bir başarısızlık yaşamış, insanların refah arayışını karşılayamamıştır. Ayrıca bu ülkeler büyük çevre felaketlerine de sahne olmuştur (örneğin, Çernobil nükleer santral faciası). Bugün sosyalist kumanda ekonomisi Kuzey Kore, Küba ve son yıllarda Venezuela'da uygulanmaktadır. Bu ülkeler bugün büyük ekonomik güçlükler yaşamakta, vatandaşları en temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmaktadır.

Venezuela'nın öyküsü bu açıdan oldukça öğreticidir. Venezuela, 20. yüzyılın önemli bir kısmında Latin Amerika'nın en zengin ülkelerinden birisi olmuştur. Bu hikaye, Hugo Chavez'in iktidara geldiği 1999 yılından itibaren değişmeye başlamıştır. Chavez iktidara gelişinin ardından sosyalist ekonomi politikalarını uygulamaya koymuştur. Başta enerji, tarım ve finans sektörleri olmak üzere büyük kamulaştırmalar yapılmıştır. Tarım alanında üretim yapan büyük işletmeler kamulaştırılmış, toprakları topraksız çiftçiler arasında dağıtılmıştır.* Bu politikaların neticesinde Venezuela'da büyük üretim kaybı yaşanmıştır. Dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip olan Venezuela'da uygulanan sosyalist ekonomi politikalarının olumsuz neticeleri 21. yüzyılın ilk on yılındaki yüksek petrol fiyatları sayesinde telafi edilebilmiştir. Ancak, petrol fiyatlarının 2013 civarında düşmeye başlamasının ardından Venezuela büyük bir ekonomik yıkıma uğramıştır. Bugün ülkede ilaç, besin ve hijyen maddeleri gibi temel ihtiyaç maddelerinin temininde büyük güçlük yaşanmaktadır. Ülkedeki enflasyon Aralık 2019'da %9585,5 düzeyindeydi.** Bu hiperenflasyon bireylerin gelirlerini eritmiştir. 2018 yılında yapılan bir araştırmada vatandaşların son 1 yılda yetersiz beslenme nedeniyle ortalama 11 kg kaybettikleri tespit edilmiştir.***

1929 Büyük Buhranı'nın ardından daha önceleri kapitalist sistemin hâkim olduğu kimi yerlerde daha devletçi politikalara yönelim olmuştur. Bu yönelimde John Maynard Keynes'in özellikle bunalım dönemlerinde toplam

---

* "Factbox: Venezuellan nationalizations under Chavez", https://www.reuters.com/article/us-venezuela-election-nationalizations/factbox-venezuelas-nationalizations-under-chavez-idUSBRE89701X20121008, erişim, 12.04.2020

** https://tradingeconomics.com/venezuela/inflation-cpi, erişim 12.04.2020

*** "Veneuzellans report big weight losses in 2017 as hunger hits", https://www.reuters.com/article/us-venezuela-food/venezuelans-report-big-weight-losses-in-2017-as-hunger-hits-idUSKCN1G52HA, erişim, 12.04.2020

Bu virüsün hayvanlarda ortaya çıkmasına veya hayvanlardan insanlara geçmesine kapitalist üretim biçiminin neden olduğunu düşünmemize sebep olacak bir veri bulunmamaktadır.

talebi arttırabilmek için devlet eliyle harcamalar yapılması gerektiği fikri de etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Batılı ülkeler gerek Marksist sol fikirlerin gerekse de Keynes'in fikirlerinin sosyal demokrat yorumlarının etkisiyle kapitalist ekonomi modelinden uzaklaşmış, enerji, sağlık, ulaşım, haberleşme, eğitim gibi belli başlı alanları kolektifleştirdikleri karma ekonomi modellerine geçmişlerdir. 19. yüzyılda kapitalizmin beşiği ve dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan İngiltere, 20. yüzyılın ikinci yarısında yarı sosyalist bir görünüme kavuşmuş ve refah sırlamasında pek çok Avrupa ülkesinin gerisine düşmüştür. 1970'li yılların ekonomik krizlerinin ardından İngiltere devletçi ekonomi modelini terk etmek zorunda kalmıştır. 1978'de Margaret Thatcher'in iktidara gelmesinin ardından İngiltere, ekonomide devleti üretim alanlarından çıkarmış, rekabetçi piyasa ekonomisine yeniden yer açmıştır. Thatcher'in bu politikaları sol çevreler tarafından "neo-liberal politikalar" olarak isimlendirilmiştir. Bu politikalar sayesinde İngiltere, yaklaşık 10 yıl içerisinde eski dinamizmine ve yüksek refah düzeyine kavuşmuştur.* 1990'larda iktidara gelen İşçi Partisi de Tony Blair liderliğinde Thatcher'in başlattığı rekabetçi piyasa ekonomisi politikalarına devam etmiştir.

Kapitalist ekonomi modeli, sosyalist kumanda ekonomisi ve devletçi karma ekonomi modellerine ilişkin bu anlatımdan sonra Covid-19 bağlamında kapitalizme yöneltilen eleştirilere geri dönelim. İlk olarak, bu salgının nedeninin kapitalizm olduğu biçimindeki argümanı ele alalım. Bildiğimiz üzere, Covid-19 bir virüstür ve hayvanlardan insana geçtiği bilinmektedir. Bu virüsün hayvanlarda ortaya çıkmasına veya hayvanlardan insanlara geçmesine kapitalist üretim biçiminin neden olduğunu düşünmemize sebep olacak bir veri bulunmamaktadır. Bu virüs, tüm ekonomik üretim modellerinde ortaya çıkabilirdi. Yani üretim biçimi (kapitalist, sosyalist, karma) ile virüsün ortaya çıkışı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Nitekim insanlık tarihinde henüz kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkmadığı dönemlerde de benzer salgınlar vuku bulmuştur. Örneğin, milattan önce 5. yüzyılda Atina ve Sparta polisleri arasında Peleponnes Savaşları sürerken Atina'da, onun askeri ve siyasi lideri Perikles'in de ölümüne neden olan büyük bir veba salgını ortaya çıkmıştır. Yine 14. yüzyılda Avrupa'da nüfusun yarısına yakınının ölümüne neden olan ve Kara Ölüm (Black Death) olarak adlandırılan veba salgını ortaya

* İngiltere'de Thatcher öncesi devletçi ekonomi ve sosyal politika uygulamalarının sonuçları ve Thatcher sonrası dönüşüm hakkında bkz. Norman Barry, *Yeni Sağ*, Çev. Cevdet Aykan, Ankara: Tisamat, 1989.

çıkmıştır. Şimdi, kapitalizm ile Covid-19 arasında nedensellik ilişkisi kuran düşünce biçiminin Atina'daki veba salgınını "köleci üretim biçimine", 14. Yüzyıl veba salgınını da "feodalizm"e atfetmesi gerekecektir.

İkinci olarak, kapitalizmin Covid-19 salgınının ortaya çıkmasına neden olmasa da yayılmasını hızlandırdığı ileri sürülebilir. Buna göre, Covid-19 çok bulaşıcı bir virüstür ve yayılmayı önlemenin en etkin yolu sosyal izolasyondur. Ancak, kâr hırsı ile gözü dönmüş kapitalistler kârlarını kaybetmemek için üretime devam etmekte ve işçilerin kalabalık ortamlarda bir arada bulunmalarına neden olarak virüsün yayılımını hızlandırmaktadırlar. Üretimi durduran işletmeler de işçileri ücretsiz izne çıkarmaktadır. Hayatını idame ettirebilmek için ücrete mahkum olan işçiler salgın döneminde yine çalışmak zorunda kalmaktadır.

Evet, üretim tesislerinin açık olması hastalığın yayılma riskini artırmaktadır. Gerekli olduğu halde, besin maddeleri ve enerji üretimi gibi temel sektörler dışındaki tüm üretim faaliyetinin durdurulması mümkündür. Bu tek tek işletmelerin alacağı bir karar olmayıp kamusal olarak alınması gereken bir karardır. Pek tabii ki, bu şartel indirme geçici süreli bir önlemdir. Başta da ifade ettiğimiz gibi ekonomik sistemler insanların ihtiyaçlarını karşılamak için vardır. Üretimin işlevi insan ihtiyaçlarını karşılamaktır. Virüs ile mücadele amacıyla üretimi süresiz durdurmamız halinde bu kez açlıktan insanları ölüme mahkum edebiliriz. Bu nedenle, üretim durdurmaya salgın tehdidi ortadan kalkana kadar devam edilebilir. Pek tabii ki, üretim durdurma kararının bir maliyeti vardır. İlk olarak, işçilerin ücretlerinin bir maliyeti vardır. Gelir olmadan bu ücretler nasıl ödenecektir? İkinci olarak, işverenlerin piyasaya ve devlete olan ödemeleri, kredi borçları bulunmaktadır. Üretim yapmaksızın bu maliyetler nasıl karşılanabilir? Eğer bu işletmelerin maliyetlerine ilişkin önlem alınmaksızın üretimi durdurmaya zorlarsak sonuç bu işletmelerin iflası anlamına gelir. İşletmelerin iflası, işçilerin işlerini sürekli olarak kaybetmesi ve insanların ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlerin üretilememesi anlamına gelir. Peki, çözüm nedir? Bu soruna çözüm yine piyasa ekonomisi çerçevesinde mümkün olabilir. Böyle durumların ortaya çıkması ihtimaline karşı işletmeler kendilerini ve işçilerini sigortalayabilir. Öngörülemeyen, mücbir bir nedenle bir işletme üretime ara vermek zorunda kalması halinde tüm maliyetlerinin sigortadan ödenmesi sağlanabilir. Pek tabii ki, bunun olması için böyle bir fonun zamanında ayrılmış olması gerekir. Esasen, işsizlik sigortası en azından işçilerle ilgili olarak bunu gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Sosyalist kumanda ekonomisi modeline veya devletçi karma ekonomi modeline dönmek insanların açlık ve yoksulluğa karşı elde ettiği kazanımları kaybetmesi anlamına gelecektir.

Öte yandan, hastalığın tedavisinde kapitalist sistemin olumlu katkılarının olacağı da öngörülebilir. Nitekim bugün hastalığın tedavisinde kullanılan pek çok ilaç piyasa aktörleri olan ilaç firmaları tarafından üretilmektedir. Bu ilaçların üretimi uzun yıllara yayılan ve milyarlarca dolara mal olan araştırma geliştirme faaliyetleri ile mümkün olmaktadır. Yine, Covid-19'a karşı aşı araştırmaları için de devletlerin yanı sıra piyasa aktörleri kolları sıvamış durumdadır. Onlarca ilaç firması aşı araştırmalarına hızla devam etmekteler.* Elbette ki, bu firmaları harekete geçiren şey sosyal sorumluluğun yanı sıra kâr elde etme güdüsüdür. Özel bireyler hayırseverlik güdüsüyle de katkı yapabilmektedir. Örneğin, Microsoft'un kurucusu Bill Gates, Covid-19 aşısı için 7 fabrikanın kuruluşuna Gates Vakfı (The Gates Foundation) üzerinden milyarlarca dolar bağışlayacağını duyurdu.**

Kapitalist modele ilişkin olarak geliştirilen bir eleştiri de, bu sistemin bu gibi krizlerin ardından bir durgunluğa girme eğiliminde olmalarıdır. Evet, bugün karşılaştığımız kriz büyük bir kriz ve ne kadar devam edeceğini, ekonomiye olan etkilerinin ne kadar olacağını kesin olarak söyleyemiyoruz. Ancak, olumsuz sonuçların büyük olacağını tahmin etmek güç değil. Geçmişte de piyasa ekonomisine dayalı kapitalist sistemler ekonomik krizler yaşadılar. En son böyle bir kriz Amerika Birleşik Devletleri'nde patlak veren 2008 mortgage krizi idi. Bu kriz, sistem içerisinde kalarak alınan önlemler ile atlatılabilmiştir. 20. yüzyılda yaşanan Büyük Buhran (1929) döneminde de kapitalist ekonomi modelinin istikrarsız olduğunu Sovyetler Birliği'ndeki planlamacı modele geçilmesini önerenler olmuştu. Ancak yukarıda fikirlerine değindiğim Cambridge Üniversitesi ekonomi profesörü John Maynard Keynes'in reçetesi, kapitalist sistem içinde kalarak krizden çıkış için bir yol haritası sunabilmiştir. Bu reçete, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, devletin denk olmayan bütçe, düşük faiz, düşük vergi, yüksek kamu harcamaları ve para emisyonu gibi ekonomi politikaları ile piyasaları canlandırmayı içermektedir. Keynes, bir kez krizden çıkıldıktan sonra devletin yine denk bütçeye dönebileceğini belirtmiştir. Bu nokta oldukça önemlidir. 2. Dünya Savaşı sonrasında politikacıların elinde Keynesyen politikalar sadece kriz dönemlerine ait değil her zaman uygulanacak politikalar olarak görülmüştür. Bu da yukarıda bahsettiğimiz devletçi karma ekonomi model-

* https://www.clinicaltrialsarena.com/analysis/coronavirus-mers-cov-drugs/, Erişim, 19.04.2020

** https://www.businessinsider.com/bill-gates-factories-7-different-vaccines-to-fight-coronavirus-2020-4, Erişim, 19.04.2020

lerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu nedenle, bugün, Covid-19 salgını neticesinde ortaya çıkan krize Keynes'in liberal bir yorumunu yaparak çözüm aramak mümkün olabilir. Bu olağanüstü dönemde devlet gelir kaybı yaşayan kesimlere geçici olarak bir güvenlik ağı sağlayabilir. Devlet bunu borçlanarak, vergileri düşürerek gerçekleştirebilir. Kriz atlatılıp, piyasalar işlemeye başladığında aşamalı olarak devlet eski denk bütçe politikasına dönmelidir. Böyle yapmayıp, sosyalist kumanda ekonomisi modeline veya devletçi karma ekonomi modeline dönmek insanların açlık ve yoksulluğa karşı elde ettiği kazanımları kaybetmesi anlamına gelecektir.

Kapitalist sistem sadece alternatiflerinden daha başarılı olduğu için değil aynı zamanda insan özgürlüğü ile uyumlu olduğu için de tercihe değerdir.

SONUÇ

Evet, kapitalizm mükemmel bir sistem değildir. Ancak, tarihsel tecrübemiz göstermiştir ki, alternatif modellere göre o insanlığın ihtiyaçlarını karşılamada en başarılı sistemdir. Kapitalist piyasa ekonomisinin uygulamada olduğu ülkelerde yoksulluk hızla düşmüştür. Son iki yüzyılda dünya üzerindeki mutlak yoksulluk büyük gerileme kaydetmiştir. 1800 yılında yaklaşık 1 milyar olan dünya nüfusunun % 90'ı mutlak olarak yoksul iken, günümüzde 7 milyardan fazla olan dünya nüfusunun yaklaşık %10'u mutlak yoksulluk altında yaşamaktadır.* Yaklaşık 700 milyon insana karşılık gelen bu rakam yine de kabul edilemezdir. Ancak bu %10'luk yoksulluk, piyasa ekonomisi ortadan kaldırılarak yok edilemez. Kusurlarına karşı yine kapitalist sistem içerisinde kalarak çözümler üretmek mümkündür.

Kapitalist sistem sadece alternatiflerinden daha başarılı olduğu için değil aynı zamanda insan özgürlüğü ile uyumlu olduğu için de tercihe değerdir. Bu sistem, bireylerin zorlanmasına değil ama gönüllü işbirliğine dayanan bir sistemdir. Bireyler, sahip oldukları üretim faktörlerini diledikleri gibi üretim süreçlerine sokma özgürlüğüne sahiptir. Aynı zamanda, kapitalizmin bir ekonomik sistem olduğu onun özgürlükçü bir siyasi sistemle de tamamlanması gerektiğinin altı çizilmelidir. Bu özgürlükçü siyasal sistem, hukukun üstünlüğüne dayanan bir liberal demokrasidir. Bu siyasi sistem içinde, bireylerin temel hakları feda edilmeden, piyasa ekonomisinin kamu çıkarı ile uyumlu olmayan kimi sonuçlarını telafi etmek adına kamusal düzenlemeler yapılabilir.

* https://ourworldindata.org/extreme-history-methods, erişim, 19.04.2020. Mutlak yoksulluk günlük 1.90 $'ın altındaki gelir olarak hesaplanmaktadır.

KAYNAKÇA

Adam Smith, *The Wealth of Nations*, first published in 1776, Edited and with an Introduction, Notes, Marginal Summary, and Index by Edwin Cannan, (the University of Chicago Press, 1976)

Büyük Çin Kıtlığı'nın uzun vadeli ekonomik etkileri hakkında bkz. Elizabeth Gooch,Estimating the Long-Term Impact of the Great Chinese Famine (1959–61) on Modern China, *World Development*, Volume 89, 2017.

İngiltere'de Thatcher öncesi devletçi ekonomi ve sosyal politika uygulamalarının sonuçları ve Thatcher sonrası dönüşüm hakkında bkz. Norman Barry, *Yeni Sağ*, Çev. Cevdet Aykan, Ankara: Tisamat, 1989.

İnternet Kaynakları

"Factbox: Venezuellan nationalizations under Chavez", https://www.reuters.com/article/us-venezuela-election-nationalizations/factbox-venezuelas-nationalizations-under-chavez-idUSBRE89701X20121008, erişim, 12.04.2020

https://tradingeconomics.com/venezuela/inflation-cpi, erişim, 12.04.2020

"Veneuzellans report big weight losses in 2017 as hunger hits", https://www.reuters.com/article/us-venezuela-food/venezuelans-report-big-weight-losses-in-2017-as-hunger-hits-idUSKCN1G52HA, erişim, 12.04.2020

https://www.clinicaltrialsarena.com/analysis/coronavirus-mers-cov-drugs/, Erişim, 19.04.2020

https://www.businessinsider.com/bill-gates-factories-7-different-vaccines-to-fight-coronavirus-2020-4, Erişim, 19.04.2020

https://ourworldindata.org/extreme-history-methods, erişim, 19.04.2020. Mutlak yoksulluk günlük 1.90 $'ın altındaki gelir olarak hesaplanmaktadır.

özgürlük araştırmaları

LİBERAL PERSPEKTİF YORUM

Sayı: 14, Nisan 2020

SALGIN TEDBİRLERİNİN ETİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Bican Şahin

özgürlük araştırmaları

Turgut Reis Cad. No: 15/4, Mebusevleri, Çankaya, Ankara

(312) 213 24 00 www.oad.org.tr info@oad.org.tr

ozgurlukarastirmalari ozgurlukar